

Poskytujeme tu preklad Boasovho textu: „Metódy etnológie“ z roku 1920.

FRANZ BOAS: METÓDY ETNOLÓGIE

Za posledných desať rokov prešla metodológia výskumu dejín civilizácie veľkými zmenami. V priebehu druhej polovice minulého storočia skoro úplne prevládal evolučný prístup a vedci ako Spencer, Morgan, Tylor, Lubbock, aby som spomenul len niektorých, boli očarení myšlienkou všeobecnej, jednotnej kultúrnej evolúcie, na ktorej sa podieľalo celé ľudstvo. V poslednej dobe sa odborníci čiastočne vracajú k Ratzelovým myšlienkam. Jeho geografické vzdelanie ovplyvnilo to, ako chápal význam difúzie a migrácie. Problematiku difúzie detailne riešili najmä americkí odborníci, ale v širšom zmysle ju aplikovali Foy a Graebner, aby bolo nakoniec dosiahnuté pochopenie čoraz širších súvislostí, prezentovaných napríklad v diele Elliota Smitha a Riversa, takže v súčasnosti, minimálne u niektorých odborníkov v Anglicku a Nemecku, sa etnologický výskum zakladá skôr na pojme migrácie a šírenia kultúrnych prvkov než na pojme evolúcie.

Kritická komparácia oboch týchto metodológií naznačuje, že každá sa zakladá na aplikácii inej základnej hypotézy. Evolučný prístup predpokladá, že postup historických zmien v ľudskej spoločnosti sa riadi určitými pravidlami, platnými vždy a všade, a z toho vraj vyplýva, že kultúrny vývoj je aspoň v hlavných črtách nemenný u príslušníkov všetkých rás a národov. Túto predstavu jasne vyjadruje Tylor na úvodných stranách svojho klasického diela „Primitive Culture“. Ak sa budeme držať hypotézy, že ideu jednotnej evolúcie treba najskôr dokázať a až potom prijať, celá koncepcia stráca pôdu pod nohami. Je pravdou, že existujú isté náznaky vývojových paralel v rôznych častiach sveta, a že podobné zvyky sa vyskytujú v tých najvzdialenejších a najrozmanitejších častiach zemegule. Výskyt týchto podobností, ktoré sú rozšírené tak nepravidelne, že sa nedajú jednoducho vysvetliť ako dôsledok difúzie, tvorí jeden zo základných kameňov tak evolučnej hypotézy, ako aj Bastianovho psychologizujúceho prístupu ku kultúrnym javom. Na druhej strane je však možné, že vedcov ovláda predstava o súčasnej podobe euroamerickej civilizácie ako o najvyššom stupni kultúrneho vývoja, ku ktorému smerujú všetky primitívnejšie kultúry, a preto retrospektívne konštruujú ontogenetický vývoj vždy smerom k našej modernej civilizácii. Ak však súhlasíme s predstavou, že existuje viacero spoločne existujúcich typov civilizácií, hypotéza jedinej všeobecnej línie vývoja nie je udržateľná.

Protikladom k týmto záverom je súčasná tendencia odmietat' existenciu všeobecne platnej evolučnej schémy, ktorej súčasťou by bola história vývoja kultúry na celom svete.

Hypotézu, že existujú isté vnútorné príčiny, ktorých dôsledkom je určitá podobnosť vo vývoji, dnes väčšinou odborníci odmietajú a namiesto nej presadzujú predstavu, že podobné vývojové črty v rôznych častiach zemegule sú dôsledkom migrácie a difúzie. Preto treba predpokladať, že dejinné medzikultúrne kontakty existovali na pomerne veľkých územiach. Táto teória vychádza z vysokého stupňa stability kultúrnych črt, ktorú vraj môžeme sledovať u mnohých primitívnych kmeňov a navyše je založená na predpokladanej koexistencii mnohých rôznych, navzájom nezávislých kultúrnych črt, ktoré sa vyskytujú v rovnakých kombináciách v rôznych častiach sveta. V tomto zmysle moderná metodológia výskumu opätovne objavuje Gerlandovu teóriu stálosti mnohých kultúrnych črt, ktoré podľa neho vznikli v jednom ohnisku a človek ich pri svojej migrácii prenášal z kontinentu na kontinent.

Pri podrobnom rozbere teoretických základov oboch hraničných metód etnologického výskumu, aký som tu uviedol, hneď pochopíme, že správnosť ani jednej z oboch hypotéz doteraz nie je dokázaná, lebo v oboch prístupoch sa ľubovoľne vyberá jedna z nich so zámerom získať ucelený obraz kultúrneho vývoja. Tieto metodologické prístupy sú v podstate akousi klasifikáciou statických javov kultúry podľa dvoch rôznych pravidiel, a interpretáciami týchto klasifikácií tak, akoby mali historický význam, avšak bez akejkoľvek snahy dokazovať správnosť týchto interpretácií. Uvediem príklad: V mnohých častiach sveta sa vyskytujú podobnosti medzi figuratívnymi vzormi a inými vzormi, ktoré sú viac či menej geometrické. Evolučný prístup ich vývoj vysvetľuje roztriedením dekoratívnych vzorov v takom poradí, v ktorom sú figuratívnejšie vzory umiestnené na začiatku a ostatné sú umiestnené tak, aby z poradia vyplýval ich postupný prechod od figuratívnych k čisto konvenčným geometrickým vzorom. Toto poradie sa následne vykladá ako proces štylizácie figuratívneho stelesňovania skutočnosti do podoby geometrických ornamentov. Tento metodologický postup používal pri výskumoch napríklad Putnam, Stolpe, Balfour, Haddon a Verworn a vo svojich prvých výskumoch ho aplikoval aj von den Steinen. Mojm zámerom nie je a priori odmietnuť predstavu, že vývoj sa mohol týmto smerom uberať, je však nesprávne zovšeobecňovať a tvrdiť, že každý klasifikačný súbor, vytorený na základe akéhosi vopred určeného princípu skutočne odráža podobu historického vývoja. Toto poradie by sa dalo aj prehodiť a začať s jednoduchým geometrickým vzorom, ktorý by sa pridávaním nových prvkov zmenil na figuratívne zobrazenie skutočnosti a mohli by sme rovnako dobre tvrdiť, že tento postup odráža skutočnú podobu historického vývoja. Tieto riziká chápal Holmes už v roku 1885. Ani jedna teória nemôže byť vierohodná bez dôveryhodných historických dokladov.

Opačný postup, teda určenie pôvodného stavu za pomoci difúzie, predstavil Heinrich Schurtz pri pokuse dokázať spoločný pôvod dekoratívneho umenia na americkom

Severozápade s melanézkym umením. Jednoduchý fakt, že v týchto oblastiach sa vyskytli prvky, ktoré sa dali interpretovať ako zobrazenie očí, mu vnukol myšlienku, že spôsob umeleckého výrazu v oboch oblastiach má spoločný pôvod. Nebral do úvahy možnosť, že dekoratívne vzory v oboch oblastiach – ktoré mali veľmi odlišné charakteristiky – mohli pochádzať z nezávislých zdrojov. V istom zmysle Schurtz vychádzal z Ratzelových ideí – ten sa už dávnejšie snažil odhaliť vzájomné kontakty medzi Melanéziou a americkým Severozápadom na základe iných kultúrnych znakov.

Etnografický výskum, vychádzajúci z dvoch spomínaných základných hypotéz pravdepodobne charakterizuje určitú všeobecnú tendenciu v európskej antropológii, pričom americkí antropológovia v súčasnosti aplikujú odlišnú metodológiu. Rozdiely medzi týmito dvoma výskumnými smermi sa dajú pravdepodobne najlepšie zhrnúť konštatovaním, že amerických odborníkov primárne zaujímajú dynamické javy kultúrnej zmeny a pri výskume dejín kultúry vychádzajú z vlastných výskumov, a konečné riešenie otázky o možnostiach paralelného kultúrneho vývoja v rôznych oblastiach spolu s porovnávaním celosvetového procesu difúzie a dlhodobej stability kultúrnych črt odkladajú do budúcnosti, keď budú skutočné podmienky kultúrnej zmeny lepšie preskúmané. Americká etnologická metodológia je v niečom podobná európskej, konkrétne škandinávskej archeológii, ale čerpá aj z výskumov prehistórie východného Stredomoria.

Nezúčastnenému pozorovateľovi sa môže zdať, že americkí odborníci sa topia v mase detailných výskumov namiesto toho, aby sa viac venovali riešeniu zásadných filozofických problémov dejín ľudskej civilizácie. Myslím, že takéto chápanie amerického prístupu nie je spravodlivé, lebo túžba odhaliť definitívnu odpoveď na tieto otázky je nám rovnako blízka, ako ostatným odborníkom, len si nemyslíme, že by sa nám mohlo podariť vyriešiť zložitý historický problém podľa jediného vzorca.

Po prvé, celý problém dejín kultúry je historickým problémom. Ak chceme pochopiť historický vývoj, je nevyhnutné vedieť nielen to, ako sa veci majú, ale aj to, ako sa stali. V etnologickej oblasti, kde pre väčšinu sveta máme k dispozícii iba tie historické údaje, ktoré sa zistili prostredníctvom archeologického výskumu, sa dajú všetky dôkazy zmeny odvodiť len pomocou nepriamych metód. Takýto charakter majú výskumy komparatívnej filológie. Jej metóda je založená na porovnávaní statických javov, kombinovanom s výskumom ich rozšírenia. K akým výsledkom sa dá prostredníctvom tejto metódy dopracovať, výborne reprezentuje Lowieho výskum o bojových spolkoch u Prériových Indiánov alebo rozbor domorodej americkej mytológie. Pravdou je, že nikdy nemôžeme veriť v možnosť získať

nespochybniteľné údaje o chronologickej postupnosti udalostí, ale isté všeobecne platné rysy sa dajú odhaliť s vysokou pravdepodobnosťou, dokonca s istotou.

Pokiaľ sa aplikujú spomínané metódy, stráca primitívne spoločenstvo zdieľanie absolútnej stability, ktoré získal bádateľ skúmajúci daný národ iba v určitom krátkom období. Všetky kultúry skôr vykazujú znaky neustáleho plynutia a podliehajú zásadným zmenám.

Je teda jasné, prečo sa v našich výskumoch musíme problémom šírenia vážne zaoberať. Je omnoho jednoduchšie dokázať šírenie kultúrnych prvkov, ako odhaliť ich vývojové premeny ovplyvnené vnútornými silami, a aj údaje pre takýto výskum sa získavajú omnoho ťažšie. Dajú sa však pozorovať v každom procese akulturácie, kedy sa cudzie prvky formujú podľa vzorov, vlastných novému prostrediu a objavujú sa v jednotlivých lokálnych obmenách ideí a činností, ktoré sú značne rozšírené. Dôvod, prečo výskum vývoja v rámci jednej kultúry nie je dostatočne energický, nespočíva v jeho pomernej teoretickej bezvýznamnosti, ale skôr v skutočnosti, že pri skúmaní sa potýkame s neustálymi metodologickými problémami. Pravdou je, že odborníci v posledných rokoch zamerali pozornosť na túto problematiku, čoho dôkazom sú výskumy akulturačných procesov a vzájomnej prepojenosti kultúrnych činností, prítahujúce pozornosť mnohých bádateľov.

Pokračovaním týchto výskumov sa zdôrazňuje význam vlastnosti, spoločnej všetkým historickým javom. Zatiaľ čo prírodných vedách sme zvyknutí určiť daný počet príčin a skúmať ich účinky, v histórii musíme každú udalosť vnímať nielen ako účinok, ale aj ako príčinu. Platí to dokonca aj pri aplikácii prírodných zákonov, napríklad v astronómii, kde postavenie nebeských telies v danom momente ovplyvňuje ich vzájomná gravitácia, ale zároveň ich konkrétne rozmiestnenie vo vesmíre určuje nadchádzajúce zmeny. Povaha týchto vzájomných vzťahov sa dá lepšie pochopiť z dejín civilizácie. Uvediem príklad: nadbytok potravy umožní vyšší prírastok obyvateľstva a dlhší voľný čas, v ktorom sa dajú robiť aktivity, nie výlučne zamerané na pokrytie základných životných potrieb. A naopak rast počtu obyvateľstva aj voľného času, počas ktorého vznikajú nové nápady na zjednodušenie života vyústi do schopnosti rýchlejšie pokrývať potravinové potreby, čoho následkom je opätovné predĺženie voľného času. Výsledkom je kumulatívny proces.

Podobne môžeme uvažovať aj v súvislosti s problematikou vzťahu jednotlivca ku spoločnosti, ktorý treba brať do úvahy pri akomkoľvek výskume dynamiky kultúrnej zmeny. Aktivity jednotlivca sú do veľkej miery determinované jeho sociálnym prostredím, ale jednotlivec svojimi vlastnými aktivitami tiež ovplyvňuje spoločnosť, v ktorej žije, a môže zmeniť jej podobu. Je zjavné, že táto otázka patrí pri výskume kultúrnej zmeny k najdôležitejším. Získala si záujem bádateľov, ktorí sa už nechcú uspokojiť iba so

systematickým vymenovaním štandardizovaných domorodých presvedčení a zvykov, ale zameriavajú sa na spoznávanie reakcií a postojov jednotlivca v jeho sociálnom prostredí a na zisťovanie rozdielov v názoroch a postojoch, prítomných v domorodej spoločnosti, implikujúcich ďalekosiahle zmeny.

Skrátka, metóda, ktorú sa snažíme vybudovať, spočíva na výskume dynamických spoločenských zmien, ktoré sa dajú pozorovať v súčasnosti. Vyhýbame sa snahe riešiť základnú otázku všeobecného civilizačného vývoja až do doby, kým budeme podrobne poznať procesy, odohrávajúce sa priamo pred našimi očami.

Už dnes však môžeme z výskumu vyvodit' isté všeobecné závery. Po prvé, dejiny ľudskej civilizácie podľa nás neurčuje úplne psychologická nevyhnutnosť, vedúca k jednotnej evolúcii na celom svete. Skôr sa zdá, že každá kultúrna skupina má vlastnú jedinečnú históriu, ktorej podoba závisí najmä od jedinečného vnútorného vývoja sociálnej skupiny a čiastočne od vonkajších vplyvov. V dejinách vždy prebiehali procesy postupnej diferenciacie, ale aj homogenizácie susediacich kultúrnych centier, a jediná evolučná schéma neumožňuje správne pochopiť premeny jednotlivých národov. Príkladom dvoch rozdielnych názorov je opis kultúry Zuniov z pera Franka Hamiltona Cushinga na jednej strane a zistenia súčasných bádateľov, konkrétne Elsie Clews Parsonssovej, Leslieho Spiera, Ruth Benedictovej a Ruth Bunzelovej. Cushing bol presvedčený, že kultúra Zuniov sa dá plne pochopiť na základe vzťahu zunijskej mysle voči geografickému prostrediu, a že celá zunijská kultúra sa dá vysvetliť ako vývoj, ktorý nevyhnutne vyplýval z geografického prostredia, v ktorom tento národ žil. Cushingove podrobné poznatky o myslení príslušníkov tohto kmeňa aj o najintímnejších stránkach života dodávali jeho koncepcii dostatočnú dôveryhodnosť. Na druhej strane však dr. Parsonsová svojím výskumom dokázala, že španielske idey mali na kultúru Zuniov hlboký vplyv. Jej dielo je spolu s výskumami profesora Kroebera jedným z doteraz najlepšie vykonaných výskumov akulturačného procesu. Psychologické vysvetlenie je, bez ohľadu na jeho dôveryhodnosť, úplne zavádzajúce, a na základe skúmania historických premien vznikol úplne iný obraz, podľa ktorého sa súčasná podoba kultúry sformovala jedinečnou kombináciou starších črt (ktoré boli samy osebe nepochybne komplexné) a európskych vplyvov.

Výskumy dynamiky primitívneho života odhaľujú aj bezpredmetnosť hypotézy o dlhotrvajúcej stabilite, ktorú predkladá Elliot Smith. Kedykoľvek boli domorodé kmene podrobené detailnému výskumu, vždy boli odhalené procesy permanentnej zmeny a pravdepodobne môžeme vývoj jazyka prirovnáť k všeobecnému vývoju kultúry. Obdobia stability sa striedali s obdobím rýchlej zmeny. Je dosť nepravdepodobné, aby akékoľvek

domorodé zvyky zostali nezmenené tisíce rokov. Navyše nám fenomén akulturácie dokazuje, že prenos zvykov z jednej oblasti do inej bez následných akulturačných zmien je veľmi zriedkavý. Je preto dosť nepravdepodobné, že pôvodné zvyky z antického Stredomoria, rozšírené do rôznych častí sveta, by si zachovali do dnešných dní pôvodnú podobu, ako predpokladá Elliot Smith.

Zatiaľ čo celkovo je proces rastu kultúry v každej oblasti príkladom jedinečnosti historického vývoja, zároveň zisťujeme existenciu istých typických paralel. Nepátrame ani tak po týchto podobnostiach pri výskume zvykov nepátrame, ako skôr po istých dynamických podmienkach ovplyvnených sociálnymi či psychologickými príčinami, ktoré vedú k podobným vývojovým tendenciám. Príkladom je vyššie spomínaná súvislosť medzi efektivitou zabezpečovania obživy a počtom obyvateľstva. Iným príkladom je nevyhnutnosť obmedzenými nástrojmi spracovať istý problém, ktorému človek čelí. Keď zistíme, že manželstvo je univerzálna inštitúcia, musíme uznať, že je možné iba medzi skupinou viacerých mužov a viacerých žien, viacerých mužov s jednou ženou, viacerých žien s jedným mužom, alebo jedného muža s jednou ženou. V podstate sa každé zo spomínaných podôb manželstva vyskytuje v rôznych častiach sveta, ale ak zoberieme do úvahy všeobecné ekonomické podmienky, v ktorých ľudstvo žije, a povahu pohlavných inštinktov u vyšších živočíchov, nebude prekvapivým zistenie, že skupinové a polyandrické manželstvá sú z komparatívneho hľadiska pomerne výnimočným javom. Podobne môžeme uvažovať aj o filozofických systémoch, vytvorených človekom. Jednoducho, ak pátrame po zákonitostiach, tieto vždy súvisia s účinkom fyziologických, psychologických a sociálnych podmienok a nie s následkami kultúrneho vývinu.

V niektorých prípadoch ich pravidelnú následnosť môže sprevádzať vývin psychologického či sociálneho statusu. Ilustruje to poradie industriálnych objavov v Starom svete aj na Americkom kontinente, ktoré ja považujem za navzájom nezávislé. Po štádiu zberačstva a používania kamenných nástrojov nasledovalo štádium obrábania pôdy, keramiky a nakoniec metalurgie. Samozrejme, táto postupnosť závisí od množstva času, ktoré ľudia venovali využitiu prírodných zdrojov, výrobe nástrojov a náradia, vďaka čomu sa formovali rozdiely vo vývoji. Hoci sa zdá, že vývoj na oboch kontinentoch prebiehal paralelne, bolo by nesprávne vnímať ich ako totožné do najpodrobnejších detailov. Podobnosť je totiž obmedzená iba na niektoré výdobytky. Zdomácnenie zvierat, ktoré v Starom svete nastalo pomerne dávno, prebehlo v Novom Svete relatívne neskoro, lebo okrem psa sa tu domáce zvieratá v čase príchodu prvých belochov skoro vôbec nevyskytovali. Pomerne výnimočným bol v Peru chov lamy, rovnako ako rôznych druhov vtákov na celom kontinente.

Zisťujeme, že situácia je podobná aj v súvislosti s vývojom racionalizmu. Zdá sa, že racionálna reflexia pôvodne nevedomých činností je základnou charakteristikou vývoja ľudstva. Stretávame sa s ňou často. Pravdepodobne najlepším dejinným príkladom je vývoj vedeckého bádania, v ktorom sa záber postupne rozširoval a v súčasnosti zahŕňa aj reflexiu ľudského správania, ktoré bývalo v živote jednotlivca a spoločnosti považované za úplne automatický jav.

Zatiaľ som nespomínal ešte jeden aspekt modernej etnológie, ktorý súvisí s rozvojom psychoanalytického prístupu. Sigmund Freud sa pokúsil ukázať, že primitívne myslenie je v mnohých aspektoch analogické s tou stránkou ľudskej psychiky, ktorú on sám skúma pomocou svojej psychoanalytickej metódy. V mnohých ohľadoch sú jeho pokusy podobné výkladu mytologických systémov z pera symbolistov ako napríklad Stuckena. Rivers vychádzal z Freudovej predstavy, ako aj z hypotéz Graebnera a Elliot Smitha a zisťujeme, že vo svojich posledných úvahách prezentuje jedinečne nesúvisle aplikovanú kombináciu psychologizujúceho prístupu a teóriu staršej transmisie.

I keď si myslím, že niektoré myšlienky tvoriace základ Freudových psychoanalytických štúdií sa dajú pomerne úspešne aplikovať pri výskume etnologickej problematiky, nezdá sa, že by jednostranné použitie jeho prístupu pomohlo posunúť vpred naše poznatky o vývoji ľudskej spoločnosti. Je zaiste pravdou, že vplyv dojmov, získaných počas prvých niekoľkých rokov života bol doteraz úplne zaznávaný, a sociálne správanie človeka do veľkej miery ovplyvňujú prvotne získané návyky, ktoré sa upevňujú predtým, ako vznikne súvislá pamäť, a že mnohé takzvané rasové či dedičné črty treba skôr považovať za výsledok raného pôsobenia určitého sociálneho prostredia. Väčšina týchto návykov je nevedomá, preto je ich výskum problematický. Mnohé z odlišností v správaní dospelého muža a ženy môžu spočívať v týchto príčinách. Ak sa, samozrejme, pokúšame aplikovať teóriu vytesnenia na ľudské aktivity v rôznych spoločenstvách, myslím, že zachádzame za legitímne hranice tejto teórie, ktorá bola vybudovaná na základe pozorovania kategórie normálneho a abnormálneho v ľudskej psychike. Mnohé ďalšie vplyvy majú omnoho väčší význam. Uvediem príklad: fenomény jazyka jasne ukazujú, že podmienky, determinujúce ľudské správanie a prežívanie, sú úplne odlišné od tých, na ktoré psychoanalyzujúci prístup zameriava svoju pozornosť. Hlavné pravidlá, tvoriace základ jazyka, sú mnohým ľuďom úplne neznáme. Stávajú sa vedomými až vtedy, keď nastúpi fáza vedeckého výskumu gramatiky. Napriek tomu, podľa kategórií jazyka dokážeme vnímať usporiadanie sveta okolo nás v istých konceptuálnych skupinách, ktoré sa kvôli neznalosti lingvistických procesov vnímajú ako objektívne kategórie, ovplyvňujúce spôsob nášho myslenia. Pôvod týchto

kategórií nepoznáme, ale je celkom pravdepodobné, že sú od predmetu psychoanalytického skúmania veľmi vzdialené.

Aplikovateľnosť psychoanalytickej symbolickej teórie je tiež spochybniteľná. Mali by sme pamätať, že interpretácia symbolov mala vo filozofickom skúmaní v každej dobe významné postavenie. Ako takú ju poznáme nielen z myšlienkových systémov primitívnych spoločností, lebo aj v dejinách filozofie a teológie sa stretávame s mnohými príkladmi veľmi vyvinutého symbolizmu, ktorý vždy závisí od povahy a postojov filozofa, ktorý svoju teóriu rozvíja. Teológovia, ktorí vykladali náboženský zmysel a význam biblie, neboli o nič menej presvedčení o správnosti svojich názorov, ako súčasní psychoanalytici, pre ktorých je správnosť vlastných hypotéz o sexuálne podmienenom myslení a konaní človeka nepochybniteľná. Výsledky symbolickej interpretácie závisia najmä na subjektívnych postojoch vedca, ktorý triedi poznatky podľa vlastnej ucelenej predstavy. Ak má byť dokázaná použiteľnosť symbolického psychoanalytického prístupu, musí byť dokázané, že iné, úplne odlišné interpretácie sa nedajú rovnako úspešne využiť, a že prístup, v ktorom sa obchádza alebo výrazne redukuje symbolický význam, nie je adekvátny.

Vítame teda každú novú myšlienku v psychologickvej metodológii, ale v etnológii nemôžeme za krok vpred považovať nepresnú aplikáciu novátorskej, jednostrannej psychologickvej teórie, skúmajúcej tie vzťahy jednotlivca k spoločenskej realite, ktorých pôvod je dokázateľne historicky determinovaný a podlieha vplyvom, ktoré vôbec nie sú porovnateľné s procesmi ovladajúcimi ľudskú psychiku.

American Anthropologist. Č. 22, 1920, s. 311 - 322